

Science fiction (SF) – wat is *eintlik* aan die gang?

De Waal Venter

‘n Paar jaar gelede was daar ‘n uitstalling in die Everard Read Galery in Johannesburg. Dit was ‘n versameling kunswerke in die vorm van hologramme en apparaat wat ‘n mens die geleentheid gegee het om rekenaargeskepte “skynwerklikhede” of “virtual realities” te ervaar. Die uitstaller was Don Searll en hy het die uitstalling “Haptics” genoem.

In sy boek *Virtual Reality* het Rheingold die term “haptics” geskep. In ‘n onderhoud in *Vrye Weekblad* van 19 Maart 1993 sê Don Searll daarvan: “Haptics is essentially the sense of touch. But it’s using all our senses at the same time. Virtual haptics – you can virtually touch an illusion in the human space.” Searll sê verder:

Sci-fi does predict things and some of them occur. We don’t know what’s going to happen tomorrow – maybe surgical implants of microsoft technology ... we can only predict a direction. We are mutating as a race and becoming more bionic. We’re interfacing with computers, our cars and designs are becoming more urbanomic. Before the wheel we were hunters and collectors. Now we’re not. I’m not sure if that’s a good thing.

James Sey het in ‘n *Literator*-nommer (1992:13-20) ‘n artikel gepubliseer met die titel: “The terminator syndrome: Science Fiction, cinema and contemporary culture”. Hy sê daarin dat die vermoë van ‘n (fiktiewe – DWV) robot of *cyborg* (kubernetiese organisme) om oënskynlik van geslag te verander – “Polygendered” is die woord – die posisie van ‘n goed aangepaste “properly oedipalized” menslike liggaam in die samelewing ondermyn. ‘n “Properly oedipalized” mens is dan een wat die instinktiewe lewe balanseer teenoor die oorheersing van kultuurwette, aldus James Sey.

Om te vereenvoudig: as daar iets soos die *cyborgs* en robotte in die “Terminator”-films sou bestaan, bedreig hulle die voortbestaan van die mens – die mens soos ons hom ken met sy normale liggaam.

Ek begin met twee konsepte wat dikwels in die jongste *science fiction* aangetref word, en gebruik voortaan SF, die afkorting vir *science fiction*. Ek wil ook afsluit met hierdie onderstaande aspekte van SF:

- Die werklikheid wat ons deur rekenaartegnologie ervaar en
- die verhouding tussen die menslike liggaam en die elektroniese masjien.

Wat is die werklikheid werklik? Is die een wat ons uitsluitlik deur ons sintuie ervaar, die sogenaamde “regte” een, of het die werklikheid wat ons deur elektroniese sintuie ervaar ewe veel waarde? Of is die “regte” werklikheid ‘n vermenging van die twee uiterstes?

Maar eers wil ek na die oorsprong van SF. Hoe het dit ontstaan en waar lê sy wortels. Dan wil ek ‘n definisie vir SF probeer kry met die hulp van literature en teoretici wat daarvoor besin het. Verder wil ek graag kyk na strominge in moderne SF en hoe dit manifester in SF-literatuur. Daarna wil ek kyk na wat in Afrikaans gedoen word op SF-terrein en ook wat daar in die breër Suid-Afrikaanse opset aan die gang is. Om af te sluit wil ek dan terugkom na die twee begrippe waarmee ek begin het: *rekenaarwerklikheid* en *mensmasjien*.

1. Voorlopers

Kom ons kyk vlugtig na die voorlopers van moderne SF. In haar proefskrif, “Science fiction. Problematiek en perspektief” (1983), toon Carien Ungerer aan dat die eerste geskrewe verhaal oor ‘n buiteruimtelike reis geskep is deur die Griek Lucianios van Samasota (c. 200 n.C). Dié verhaal is in Engels vertaal as “Veracious History”. Die buiteruimtelike reisverhale is ‘n prototipe van Gulliver se reise. Nietzsche het sy term *Übermensch* blykbaar by Lucianios geleen. Later sou talle SF-skrywers die term *superman* met verskeie konnotasies in hulle werke gebruik.

Ungerer teoretiseer dat daar selfs eeue vóór Lucianios ‘n SF-verhaal geskryf is en dit nie minder nie as deur die Bybelse Esegïel! Sy verwys na Esegïel 1:29 waar die profeet vertel van die gesig wat hy gesien het en ook hoe hy in die lug opgeneem is.

Ander boeke wat as proto-SF gesien kan word, is die beroemde Duitse sterrekundige Johann Kepler se *Somnium* van 1643. Hierin vertel hy van ‘n persoon wat op die maan geplaas word en dan sy waarneminge uit daardie boek verhaal.

Voltaire het verskeie fantastiese reisverhale geskryf. *Micromegas* (1750) is so een. Verrassend genoeg het Casanova – daardie aartsvrouejagter – ook so ‘n verhaal in 1755 geskryf. Die titel is *Icosameron*.

In 1818 het Mary Shelley se *Frankenstein* verskyn. Dit was een van die belangrikste boeke vir die latere ontwikkeling van moderne SF. Edgar Allan Poe het uiters belangrike werk gelewer en hy het ‘n groot invloed uitgeoefen op latere skrywers soos Jules Verne, Olaf Stapledon en Arthur C Clarke.

Dit kan gesê word dat Jules Verne en HG Wells die grondleggers is van moderne SF. Darko Suvin sê van Wells: “... the first significant writer who started to write SF from the world within the world of science, and not merely facing it”.

Vandag is daar soveel soorte SF dat party teoretici al praat van verskeie genres. Dink maar aan die wetenskapgerigte verhale van Asimov, die romantiese avonture van Heinlein, die baie tipes “sword and sorcerer”-romans, the *cyberpunk*, die feministiese stroming wat al ‘n paar sterk figure opgelewer het.

In die Westerse wêreld is daar drie belangrike toekennings vir SF-literatuur: die International Fantasy Award, die Hugo Award en die Nebula Award.

In Suid-Afrika word baie min SF gepubliseer in Afrikaans en darem so ‘n bietjie in Engels. Daar bestaan egter ‘n vereniging vir SF-liefhebbers. Dit word “Science Fiction South Africa” genoem en gee ‘n interessante maandelikse tydskrif uit met die naam *Probe*. Die tydskrif is hoofsaaklik Engelstalig maar is ook bereid om Afrikaanse bydraes te publiseer.

In ‘n sekere nommer van *Probe* is ‘n interessante artikel met die titel “Science Fiction and the Other” gepubliseer. Daarin word onder meer die “Self en die Ander”, “Die Ander in jouself”, “Die Ander in rasterme” en “Die seksuele Ander” bespreek.

2. Moderne SF

Kom ons ondersoek nou die aard van SF en kyk daarna uit ‘n literêre teoretiese hoek.

In sy boek *Postmodernist Fiction* het Brian McHale (1989:59) die volgende te sê oor SF:

Science fiction, like postmodernist fiction, is goverened by the ontological dominant. Indeed, it is perhaps “the” ontological genre par excellence. We can think of science fiction as

postmodernism's noncanonized or "low art" double, its sister-genre in the same sense that the popular detective thriller is modernist fiction's sister-genre. Darko Suvin has defined the science-fiction genre as "literature of cognitive estrangement".

By "estrangement" he means very nearly the Russian formalists' *ostranenie*, but a specifically ontological *ostranenie*, confronting the empirical givens – of our world with something not given, something from outside or beyond it, "a strange newness, a *novum*". By purely mythopoeic projections that have no standing in a world-view founded on logic, reason, positive science.

Om 'n bietjie meer duidelikheid te kry oor die begrip *dominant* in hierdie literêre verband, kyk ons wat Robert Holub (1984:22) sê in sy werk *Reception Theory*:

It signifies the element or group of elements that is placed in the foreground in a given work or during a given period. Succession in literary history can then be viewed as a continuous replacement of one group of dominants by another.

Die *dominant* is dus die hoofienskap, of groep eienskappe wat die literatuur in 'n sekere tydperk sy karakter en kleur gee.

Soos ek dit verstaan, bedoel McHale en andere dat die postmodernistiese literatuur en alle ander soorte wat naastebly daarby geskaar kan word, soos byvoorbeeld SF, oorheers word deur die besinning oor die aard van die werklikheid; die vraag wat die "eintlike" werklikheid is. En hierdie werklikheid waaroor besin word is nogal onderhewig aan 'n sterk Heisenbergiaanse gevoel van onsekerheid, 'n gevoel dat daar iets volkome nuuts wag om ontdek te word.

So ver my kennis strek, het Carien Ungerer (1983:59) die eerste doktorsale proefskrif in Afrikaans geskryf oor SF. Daarin soek sy na 'n definisie vir SF en gebruik Darko Suvin se gedagtes in verwerkte vorm. Vir die doeleindes van dié artikel vereenvoudig ek die oorspronklike bewoording:

SF word ondersoek deur die narratiewe dominansie of hegemonie van 'n fiktiewe novum (nuutheid, innovasie) wat deur kognitiewe logika gevalideer is; of onderskei deur die narratiewe dominansie of hegemonie van die konsekwensie van 'n gesuggereerde of geïmpliseerde fiktiewe novum ... wat deur kognitiewe logika gevalideer is.

Ek het die ding vir myself só uiteengesit: SF het te doen met iets nuuts wat darem lyk of dit werklik en logies kan wees, maar dit is eintlik baie anders.

Die teoretikus Neil Cornwell (1990:39) skryf soos volg:

SF shares some of its origins with, and remains one of the tangential bedfellows of, what is here being treated as the fantastic. In particular, earth-based SF, set in the present or the near-future, with perhaps one or two main transformations from recognisable "reality" can provide close approaches to our tradition of the fantastic (it is not accidental that the Russian term for SF means "scientific fantastic").

Kingsley Amis sê ongeveer dieselfde ding op 'n ander manier:

Science fiction is that class of prose narrative treating of a situation that could not arise in the world we know, but which is hypothesized on the basis of some innovation in science or technology, or pseudoscience or pseudo-technology, whether human or extra-terrestrial in origin.

Om te probeer saamvat wat verskeie teoretici al oor die onderwerp gesê het, wil ek graag die skema voorhou wat Neil Cornwell voorstel, gebaseer op die model van Tzvetan Todorov.

Cornwell stel naamlik 'n lineêre skema voor wat nie-fiksie heel links plaas. Daarnaas volg "Faction", dan realisme, dan "Uncanny realism", dan "Fantastic Uncanny", dan "Pure Fantasy" – hierdie kategorie, die suiwer fantastiese, kom ongeveer in die middel van die progressie voor. Verder na regs volg die "Fantastic Marvellous", daarnaas die "Marvellous" en heel regs "Mythology" en "Religion", ens.

Uit die genre "The marvellous" lei Cornwell drie ander subgenres af:

- Die soort wat hy "What if?" noem
- Fairy story
- Romance/Fantasy

Volgens hierdie skema pas sekere soorte SF by die eerste subgenre "What if?" en ander soorte SF ook by die derde subgenre, naamlik "Romance/Fantasy".

Die "What if?"-soorte SF gebruik die idee van 'n wêreld wat feitlik normaal is, maar daar is een of twee aspekte daaraan wat vreemd is en waarvandaan dan geëkstrapoleer word. Die "Romance/fantasy"-soort SF is die verhaal wat op ander planete en selfs in ander kosmosse plaasvind.

Soos ek dit vir myself stel, is SF dié genre wat soos baie ander genres, die werklikheid ondersoek, maar dit doen op 'n kenmerkende, indringende wyse. SF laat hom nie beperk deur die grense van die empiriese werklikheid nie en stel die leser in staat om gebiede te verken wat hy voorheen nie eers vermoed het nie.

Ek haal Todorov (1973:33) aan waar hy skryf oor die fantastiese in die literatuur, want dit kan ook op SF van toepassing gemaak word:

The fantastic requires the fulfillment of three conditions. **FIRST**, the text must oblige the reader to consider the world of living persons and to hesitate between a natural and supernatural explanation of the events described.

SECOND, this hesitation may also be experienced by a character; thus the reader's role is so to speak entrusted to a character, and at the same time the hesitation is represented, it becomes one of the themes of the work.

THIRD, the reader must adopt a certain attitude with regard to the text: he will reject allegorical as well as "poetic" interpretations.

Hierdie huiwering tussen die natuurlike en die anders-as-natuurlike is vir my een van die belangrikste eienskappe van SF. Om te kan "glo" wat jy lees, moet jy jouself in 'n ander wêreld verplaas.

Daar is ook 'n ander manier om te kyk na hierdie geestestoestand wat 'n mens ervaar met die lees van SF. In haar interessante boek oor metafiksie het Patricia Waugh (1988:40) die volgende te sê oor die *Illinx*-verskynsel:

Such fiction, however, moves towards a form of play which one theorist has termed the "illinx": an entropic, self-anihilating form which represents an attempt to momentarily destroy the stability of perceptions and inflict a kind of voluptuous panic upon an otherwise lucid mind ... a kind of seizure or shock which destroys reality with sovereign brusqueness.

Patricia Waugh (1988:41) sê verder:

Illinx becomes associated with attempts at pure mimesis and is seen to result in alienation. The player loses himself or herself in a fantasy world and actually becomes the role being played ... or attempt to impose it on others as "reality".

Die Vlaams-gebore linguïst, Theo Leichtfanger¹, het in 'n lesing op 'n ALV-kongres gepraat oor die literêre teorie, die Hymenisme. Ek haal sy woorde aan:

Wat die Hymenisme dan postuleer, is dat ons te doen het met twee primêre heterokosmose: die teksmembraan soos dit gemanifesteer word in die gedrukte teks en die lesermembraan soos dit gemanifesteer word in die leser wat die gedrukte teks konfronteer ... dekodeer, konkretiseer, dekonstrueer ... hoe u dit ook al wil sien.

Verder in sy lesing wys hy op die volgende: "Die teks word opnuut as 'heterokosmos' geskep wanneer dit gelees word."

Volgens die Hymenisme dan, word leser en teks gesien as entiteite wat dinamies op mekaar inwerk. Die "huiwering" en die *illinx*-ervaring pas dus goed in hierdie benadering.

Dit is ook interessant om hiermee saam te lees wat Tzvetan Todorov (1981:56) te sê het oor die onderwerp: "Characters construct their reality starting from the signs they receive, just as we construct the fiction from the text read".

Bogenoemde uitsprake verteenwoordig aspekte van die teorie wat rondom SF opgebou is. Vir my is dit duidelik dat dit lank nie meer 'n blote vermaaklikheidsmedium is nie, maar 'n genre wat plekke in die psigiese kosmos kan bereik wat ontoeganklik is vir ander literatuursoorte.

3. Feminisme in SF

Dit was vir my baie interessant om te ontdek dat party feministiese skrywers SF gebruik om hulle idees oor te dra. In sommige verhale is die feminisme baie radikaal en in andere meer gematig.

In Suzy McKee Charnas's se boek *Walk to the End of the World* ondersoek sy die sosiale posisie van vroue en 'n reeks ander vraagstukke op 'n boeiende en indringende wyse. Sy het 'n opvolgboek geskryf met die titel *Motherlines*.

Ann Cranny-Francis (1990:183) sê in 'n studie oor dié boeke:

Suzy McKee Charnas's dystopian novel *Walk to the End of the World* and its sequel, *Motherlines*, trace a particular trajectory in feminist genre writing – from fiction used to explicate the socialisation of women and men in a patriarchal society (*Walk*) to fiction used to explicate the role of fiction in that socialisation process (*Motherlines*).

¹ 'n Fiktiewe literator

Hier word dus doelbewus gebruik gemaak van fiksie, literatuur, om 'n dinamiese rol te speel in 'n samelewing. Die samelewing is blykbaar distopies – soos gesien deur die oë van die skryfster en die vroulike karakters in haar boek. Terloops, wanneer ek die woord "distopies" gebruik, bedoel ek dit in die sin van die teenoorgestelde van "utopies". Dus 'n samelewing wat die teenoorgestelde is van 'n ideale een.

Cranny-Francis (1990:196) sê ook die volgende:

In the terms of this discourse, Woman, dehumanised as 'dam', represents the body, which is the site of worthless, valueless desires and cravings against which the essential masculinity of the soul must do battle.

Die liggaam word as waardeloos gesien teenoor die hoër waardes van die "siel".

'n Mens dink ook aan die bekende feministiese skrywer, Hélène Cixous, wat die dualistiese verhouding tussen man en vrou in ons samelewing soos volg skematies voorstel. Die manlike eienskappe word eers gestel en dan die vroulike eienskappe:

Activity/passivity – Sun/moon – Culture/nature – Day/night –
Father/mother – Head/heart – Intelligible/sensitive – Logos/pathos.

Form, convex, step, advance, seed, progress.

Matter, concave, ground – which supports the step, receptacle.

Man

Woman

In 'n ander studie deur Jenny Wolmark oor Vonda McIntyre se boek *Superluminal* praat sy oor die verskynsel wat ons vroeër teengekom het. Sy praat van "defamiliarising". Ek haal aan:

...despite its predominantly masculine inflection, science fiction as a genre is well suited to the work of presenting culturally negotiable images of women because of the way in which it takes images of the present and re-presents them as images of the future. The defamiliarising effect of science fiction is particularly important where the cultural reconstruction of gender is concerned, since it provides the means by which the 'constant present' of culturally dominant representations can be made visible and therefore open to scrutiny (Wolmark, 1990:170).

Sy gebruik dus 'n "kulturele herkonstruksie van geslag" in 'n toekomstige situasie om die toestand van geslagspolitiek in ons tyd te belig.

In *Superluminal* is daar die twee karakters, Laenea en Radu. Jenny Wolmark merk op dat, in teenstelling met die soort boek waarin die vrou die objek is van manlike begeerte, Laenea vir Radu sien as die objek van háár begeerte. Hy sien haar as 'n "held".

As ek lees van karakters wat radikaal verskil van wat ek as normaal beskou – mans wat aangepas is om kinders borsvoeding te gee en vroue wat dominant optree in gemeenskappe – gee dit my nogal 'n *illinx*-ervaring. Voorheen was ek aangetrokke tot SF omdat dit die vreemde en wonderlike ondersoek. Maar min het ek geweet dat die vreemde nie net in die buitenste ruimtes te kry is nie – dit is soms baie na aan ons: so naby soos die afstand tussen 'n man en 'n vrou. Ek weet dit is 'n ietwat poëtiese metafoor – "die afstand tussen 'n man en 'n vrou". U moet dit maar gerus vertolk soos dit u pas.

4. SF in Afrikaans

Waarom is daar so min SF in Afrikaans? In Amerika, wat die teelaarde van moderne SF is, staan dit baie sterk. Maar selfs daar voel een van die groot skrywers van die genre, Ursula le Guin (1989:176), dat SF nog in 'n mate misken word. Sy skryf:

Our audience has widened immensely; and for the first time, we in the SF ghetto are beginning to get criticism – not brush-offs from literary snobs, and not blasts of praise and condemnation from jealous, loyal, in-group-devotees, but real criticism, by trained, intelligent people who have read widely both inside and outside the field. This could be the best thing that ever happened to SF, the confirmation of it, both to its readers and to its writers, as a powerful and responsible form.

Miskien vrees Afrikaanse skrywers dat hulle werk as minder belangrik beskou sal word indien hulle in dié genre skryf. Dit is sekerlik nie 'n ongegronde vrees nie. Sommige kritici beskou dié genre blykbaar as minderwaardig en iets waarin geen belangrike literêre werk geskep kan word nie.

Tog dink ek nie dat 'n mens 'n onnodige vrees moet koester dat jou werk noodwendig minderwaardig gaan wees as jy SF skryf nie. Daar word vandag oral in die wêreld soveel voortreflike SF geskryf dat 'n mens kan voel dat jy met hierdie genre in die allerbeste geselskap verkeer. Trouens, Brian McHale noem SF die ontologiese genre *par excellence*.

Selfs met die skuldigheid wat Afrikaanse skrywers vir SF toon, het daar tog 'n handvol werke verskyn wat óf as egter SF geklassifiseer kan word, óf kenmerke daarvan vertoon. Seker een van die sterkste kandidate van Afrikaanse volbloed-SF is Pierre Haarhoff se werk. Sy bundel *Uit 'n ander wêreld* is 'n vreemde nuwe lig op die Afrikaanse letterkunde uit 'n onverwagte hoek.

In Carien Ungerer se proefskrif (1983) wys sy daarop dat baie van Etienne Leroux se werke SF-kenmerke vertoon. Sy noem onder andere *Sewe dae by die Silbersteins, Een vir Azazel en Magersfontein, o Magersfontein!* In Chris Barnard se verhaal "Die gog" beklemtoon Ungerer die verskynsel van angs en die vreemde om SF-elemente daarin aan te toon. En in Breyten Breytenbach se oeuvre wys sy op die prosatekste "Katastrofes" en die bundel *Die miernes swel op*. Op dramaterrein is daar natuurlik PG du Plessis se *Plaston: DNS-kind*. My eie radio-dramateks *Die werklike Buys-Buys* is met 'n Akademieprys bekroon. Ander skrywers wat genoem kan word, is onder andere Anna M Louw, Jan Rabie en Ilse Steenberg. Daar is ook 'n paar skrywers van jeugboeke wat werk op hierdie gebied lewer het: Pierre Conradie, Kobus Smit en Douglas Hill. My eie boek *Die vyf-millimeter-avontuur*, was voorgeskryf in Kaapse skole en my ander jeugboek *Vyfff* het redelik goed herverkoop.

Ek dink dat die Afrikaanse letterkunde SF nodig het. Die heelal waarin ons ons bevind, is baie vreemd en onverstaanbaar. SF kan, in sekere opsigte beter as ander genres, as ontdekkende instrument vir die menslike gees dien.

En Ursula le Guin (1989:180) spreek ook ware woorde as sy sê: "If science fiction has a major gift to offer literature, I think it is just this: the capacity to face an open universe. Physically open, physically open. No doors shut."

Waar ander genres hulle uiteraard moet beperk tot wat Ungerer noem: 'n wêreld wat deur kognitiewe logika gevalideer is, hoef SF dit nie te doen nie. SF kan een van die oneindige soorte nuuthede in die oneindige heelal betree. Die SF-leser kan die uiterste van die diepste en verste fisiese ruimtes gaan verken, of die diepste van die weggesteekte donkertes van die menslike gees, of die opwindende moontlikhede van 'n splinternuwe kosmos, of die ontmoeting met iets wat geheel en al ondenkbaar is ... en as hy of sy sterk genoeg is om die *illinx*-ervaring te weerstaan, is daar insig te kry in dit wat nog nooit vantevore gesien of ervaar is nie.

Afrikaans, omdat dit Afrikaans is en geen ander taal nie, bied toegang tot nuuthede en insigte wat nog nie deur ander tale ontgin is nie. Afrikaanse skrywers in in hierdie opsig in 'n gelukkige situasie. Hulle staan voor 'n *terra incognita*, 'n SF-Afrika wat wag om ontdek te word.

5. 'n Seleksie van SF-publikasies in Afrikaans

- **Douglas Hill:** *Dag van die sterrewind; Die jagter; Krygers van die woesteny; Krygheer van die melkweg; Planeet van die krygheer; Vreemdeling-vesting*
[Uitgegee deur Human & Rousseau]
- **Jan Rabie:** *Die groen planeet; Swart ster oor die Karoo*
[Uitgegee deur Human & Rousseau]
- **Pierre Haarhof:** *Uit 'n ander Wêreld*
[Uitgegee deur Human & Rousseau]
- **De Waal Venter:** *Die vyf-millimeter-avontuur; Swaartekrag 1,1*
[Uitgegee deur Human & Rousseau]
- **Pieter Steen:** *Dwergplaneet ("Mini-SF"); Wotan SQ7* (Jeugboek)
[Uitgegee deur Tafelberg]
- **De Waal Venter:** *Vyfff* (Jeugboek)
[Uitgegee deur Tafelberg]
- **James Ambrose Brown:** *Archibald Abercrombie en die hiëroglieftikmasjien*
[Uitgegee deur HAUM de Jager]
- **Nanda Pauw:** *As die wit duiwe vlieg*
[Uitgegee deur JP van der Walt en seun]
- **Annico van Vuuren:** Verhaal uit die bundel *Naglopers*
[Uitgegee deur JP van der Walt en seun]
- **Gert Basson:** *Koms van die engele*
[Uitgegee deur JP van der Walt en seun]

Bibliografie

Cornwell, Neil. 1990. *The Literary Fantastic*. New York/London: Harvester Wheatsheaf.

Cranny-Francis, Anne. 1990. *Man-Made Monsters*. In: Garnett, Rhys & Ellis, RJ (ed) *Science Fiction Roots and Branches*. London: Macmillan Press. P 183, 196.

Hutcheon, Linda. 1984. *Narcissistic Narrative*. New York & London: Methuen.

- Holub, Robert C. 1984. *Reception Theory*. London & New York: Methuen.
- Le Guin, Ursula K. 1989. *The Language of the Night, Essays on Fantasy and Science Fiction*. London: The Women's Press.
- McHale, Brian. 1989. *Postmodernist Fiction*. London & New York: Routledge.
- Say, James. 1992. The terminator syndrome: Science Fiction, cinema and contemporary culture. *Literator*, 13(3):13-20.
- Todorov, Tzvetan. 1973. *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre*. Transl. Richard Howard. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Todorov, Tzvetan. 1981. *Introduction to Poetics*. Brighton: The Harvester Press.
- Ungerer, Carien. 1993. *Science fiction: Problematiek en perspektief*. Bloemfontein: UOVS (D-proefskrif).
- Waugh, Patricia. 1988. *Metafiction – The Theory and Practice of Self-conscious Fiction*. London & New York: Routledge.
- Wolmark, Jenny, 1990. *The Destabilisation of Gender*. In: Garnett, Rhys & Ellis, RJ (ed). *Science Fiction Roots and Branches*. London: Macmillan Press. p 170.

Kernbegrippe:

feminisme in SF
 moderne manifestasies van SF
 science fiction (SF) – teorie van SF in Afrikaans
 voorlopers van SF

Key concepts:

Afrikaans SF
 feminism in SF
 modern manifestations of SF
 predecessors of SF
 science fiction (SF) – theory of